

Csapdahelyzet

VISSZHANG - LXII. évfolyam, 9. szám, 2018. március 2.

Vannak szerzők, akiknek egy újságoldal kevés, hogy leírják a pillanat lényegét. És hála istennek vannak olyanok, akik háromnegyed oldalba a fél magyar történelmet vagy sorsot képesek beleszőni. Érthetően és értelmesen. Vajda Mihály *Mentalitások* című (ÉS, 2018/5., febr. 2.) írása ilyen. Igazságaiba beleborzong az olvasó.

Szerzőnk nem kisebb kérdéseket feszeget, mint a demokrácia mibenléte a lelkekben, a lappangó antiszemitizmus és idegengyűlölet erősödésének társadalmi okai, sőt a két ügy összefüggései. Hangneme kritikus, de nem a szokásos módon, sokadszorra is indulatokat szítva. A jelenségeket írja le, a következtetéseket az olvasóra bízva.

Bevezetésképpen egy régi történetet idéz, repülőegyetemi előadását, amit egy Óra utcai lakásban tartott – mint Nyugatot megjárt ember – a demokráciáról valamikor 1980 táján. Fontosnak gondolja, hogy a demokrácia műveléséhez nem elegendő az intézményi háttér, a szabad piac feltételeinek megléte, de szükséges a rendszert működtetni képes mentalitás jelenléte is. Ez a probléma 1990-ben az én fejemben úgy bukkant fel, hogy jó, megtörtént a rendszer megváltoztatása, de mikor fog ez az állampolgári fejekben megtörténni? Egyszerűbben: mi a feltétele ennek a változásnak? Eleinte bíztam a minták, főképp a nyugat-európai polgári viselkedésminták hatásában. Hamar rádöbbsenem, ábrándom hiú, mert a leendő és kívánatos polgárság létrejöttéhez szükséges fundamentumok sora hiánycikk a magyar társadalomban. Nagyot téved, aki mindezeket a létező szocializmus nyakába akarja varrni, a problémák gyökere sokkal mélyebb. Ezek megértéséhez Kovács Imre *Néma forradalom* című művének elolvasása vitt közelebb. Ő azt írja, a baj Werbőczy *Hármaskönyvének* megírásával kezdődött. Itt indult meg Magyarország leszakadása Európától. A Dózsa-féle parasztfelkelés leverésének az árnyékában fogant mű – szemben a környező országokkal – csak két rend létezését ismerte el, az egyházit és a nemesit. Más országok törvénybe foglalták a harmadik rend jogait, például a földbirtok megszerzésének jogát. Márpedig a feudalizmusban földbirtok nélkül nincs élet. Hatszáz évig nem is volt, hiszen a jobbágylét legfeljebb biológiai, nem társadalmi értelemben nevezhető életnek. A jobbágyszabadítás nem hozhatott eredményt, mert nem járt földosztással. A második világháború utáni földosztás hozhatott volna, ha nem egy fél évtizedig vagy addig se tart. A polgári lét alapjainak lerakása, a tulajdon megteremtése tömeges méretekben furcsa módon a háztáji intézményének bevezetésével került legközelebb a megvalósuláshoz.

Sajnos a polgári gondolkodás, a demokráciát működtetni képes mentalitás ma is hiányzik Magyarországon. A középosztálynak nem sok köze van a polgársághoz, mert ez a státusz jövedelmi és iskolázottsági viszonyokon alapul. Nem szükségszerű velejárója a polgári lét legfontosabb jellemzője, az egzisztenciális és a mentális függetlenség. Sőt, a mai elit és a középosztály zöme állami emlíkőn csüng, köze nincs a polgári léthez.

Na jó, de hogyan fogunk ebből a csapdahelyzetből kimászni? Hol vannak a társadalmilag hasznos, követhető és követendő minták? Sajnos nem a mi 93 000 négyzetkilométerünkön belül. Közhelyszámba megy az oktatás reformjának állandó emlegetése. A hivatkozás a finn példára és egyebekre. A példa jó, csak jól kellene alkalmazni.

A reform lényege abban állna, képesek vagyunk-e szakítani a közoktatás kétszáz éves hagyományaival, vagy a további kétszáz évben is képzett alattvalókat kibocsátó rendszert akarunk-e fenntartani. Leegyszerűsítve, olyan rendszert, amely módszeresen azt firtatja, mit nem tud a tanuló, és ezt megalázó módon a felsőbbrendűség katedrájáról tudatja vele, vagy olyat, amely azt kutatja, mit tud a gyerek, és azt

őt további tudás megszerzésére motiváló módon tudatja vele. (Ifj. Marosán György jó tizenöt éve szellemesen, de nagyon találó módon tett különbséget a jó és a rossz oktatási rendszerek között. Szerinte a jó oktatási rendszerben motivált szülő motivált gyermekét motivált pedagógus tanítja, a rosszban motiválatlan szülő motiválatlan gyerekével motiválatlan tanító teszi ugyanezt. Ha akarjuk, itt akár el is érhetünk a politika egyik fő céljához, a minden elemében motivált társadalom működési feltételeinek biztosításához, de erről máskor.)

Ugyanis a demokrácia intézményeinek sikeres működtetése szempontjából az a döntő kérdés, hogy azt csak és kizárólag az alá- és fölérendelt viszonyrendszereket ismerő, erre tanított, erre szocializálódott szubjektumokkal akarjuk-e megvalósítani. Az elmúlt huszonnyolc év, a létező szocializmus négy évtizede, a kiegyezés utáni korszak, beleértve a Horthy-érát is, azt bizonyítja, hogy ez az alattvalói attitűd képtelen – valódi polgárság híján – polgári demokráciát működtetni. Ez a hiátus a táptalaja az illiberalizmus, a politikai inkorrekttség és egyéb agyament ötletek terjedésének.

A gyógyír tehát valóban az oktatás reformjában rejlik. Lényege, hogy a közoktatás az egyenrangú viszonyrendszereket ismerő, azokat a mindennapi életben alkalmazni képes nebulókat bocsásson ki magából. Ezután jöhet a tantárgyak oktatásának reformja és minden egyéb, ami már könnyebben fog menni. Az érdeklődőknek mélyebb tájékozódásra Vekerdy Tamás életműve vagy a Waldorf-módszer tanulmányozása teremthet alkalmat.

Adódik a kérdés, amit 1922-ben Karácsony Sándor már *A magyar észjárás* címet viselő diplomaművében feltett. Akkor is tanügyi reformról szólt a fáma. Van-e erre a reformra társadalmi igény? Ha nincs, akkor ki fogja gerjeszteni azt? Vajon a már társadalmilag elfogadott reform véghezvitelére alkalmas tanügyi személyzet rendelkezésre áll-e? Ha nem, ki fogja a tanügyi személyzet felkészítését elvégezni? A tanügyi személyzet alkalmasságát a kortárs irodalom, különösen Ady műveinek elfogadásával, illetve el nem fogadásával igyekezett képszerűvé tenni. Mintha Karácsony kérdései óta nem telt volna el közel egy évszázad, a válaszokkal ma is adósak vagyunk.

A társadalmi igénnyel is. Ennek az igénynek a megteremtése az értelmiség klasszikus feladata lenne. Például úgy, hogy vitákat generálna. Például az *ÉS*-ben és egyéb értelmiségi orgánumban. És nem csak generálna, hanem azokat napirenden is tartaná. Addig, amíg nincs változás. Normális országokban ez a működés rendje. Az értelmiség szerepfelfogásának sajátos tükrö a művésziáradék esete. Kiugróan magas volt az *ÉS* második oldalán a művészek jövedelmeivel foglalkozó írások száma. Nem lebecsülve nehéz helyzetüket, talán mégsem ez ma a legégetőbb társadalmi kérdés. A rendszerváltás harminc évének legszomorúbb tapasztalata a közéleti viták teljes hiánya. Ahogy Cseresnyés László írta néhány éve az *ÉS* hasábjain, a politikai és közéleti monológok országa lettünk. Nincs párbeszéd, egymás melletti elbeszélés van. Nincs színvonalas értelmiségi vita, ami napirenden lenne képes tartani a legégetőbb társadalmi kérdéseket. Nincs az értelmiség által gerjesztett és terjesztett vitakultúra, ami a normális társadalmi együttélés alapja.

Befejezésül hadd egészítsem ki Vajda a cikk végén található tételét, amivel alátámasztja azon képességét, hogy a zsidókat a lelkükben hordott holokauszt-élmények alapján ismerné fel. Én is általában felismerem környezetemben zsidó embertársaimat. Nem genetikus jellemzőikről, hanem az igényességükről. Ennek a képességemnek a kifejlődéséért köszönet Czeizel Endrének. Könyvet írt Nobel-díjasainkról és világhírű matematikusainkról, akik döntő többségükben zsidók voltak. Czeizel kutatásai a tehetséget illetően kizárták a genetikus determináció lehetőségét. Elsődleges okként a zsidó családok azon tulajdonságát jelölte meg, hogy mindenekelőtt és -felett gyermekeik oktatását tartották a legfontosabbnak. Ha szegények voltak, akkor is. Inkább lemondtak társadalmi státuszukról, csak hogy biztosítsák gyermekeik taníttatását. Nem zsidó iskolába, hanem híres Fasori gimnáziumba járaták fiaikat, mert az volt a legjobb gimnázium. Az, amelyik a világ összes gimnáziuma közül a legtöbb későbbi Nobel-díjast tudta a falai között. Ez a csoda titka, nem más. A lustaság, a szégyen és a restség felismerése alapozta meg a zsidótörvényeket. Ezért született a numerus clausus. Ha a Horthy-éra törvényeivel nem

elnyomta, hanem követte volna a zsidó példát, ma versenyképesség szempontjából nem itt tartanánk. Ha ezt legalább felismernénk, netalán beismernénk, közelebb kerülnénk a múltunkkal való szembenézés katarziséhoz.